УКРАЇНСЬКІ ЖЕРТВИ ГАЛИЧИНИ 1939–1945 рр. (Краківський і Галицький дистрикти)

Українці Краківського дистрикту в роки німецької окупації

Після закінчення німецько-польської війни, у жовтні 1939 року, на частині території окупованої Польщі влада Райху створила окрему адміністративну одиницю – Генерал-губернаторство (ГГ).

Цей край, котрий очолив генеральний губернатор Ганс Франк (*Hans Frank*), упродовж свого існування поділявся на п'ять дистриктів, а саме – Краківський, Люблинський, Варшавський, Радомський[1] і Галицький (створений у 1941 р., після атаки III Райху на СССР). У ГГ від самого початку його існування діяло звичайне законодавство Райху, проте населення не мало усієї повноти прав німецьких громадян. Водночас для управління Губернаторством Райх не створював якихось спеціальних структур, як у випадку, наприклад, із міністерством Розенберґа (призначалося, починаючи з липня 1941 року, для керівництва райхскомісаріатами «Україна» й «Остланд»).

Серед дистриктів ГГ Краківський вирізнявся тим, що був центром ГГ, своєрідним «столичним» регіоном. Адже саме у Кракові зосереджувалася більшість керівних структур губернаторства.

Внаслідок створення значні частини заселених українцями Надсяння, Лемківщини, а також Бойківщини увійшли до його Краківського дистрикту[2]. Натомість українці Холмщини та південного Підляшшя стали мешканцями сусіднього, Люблинського дистрикту.

Якщо брати до уваги Краківський дистрикт, то у кількісному відношенні найбільше українців проживало в Перемишльському окупаційному повіті[3]. Після утворення у 1941 р. Галицького дистрикту він поєднав довоєнні

---

[1] Станом на 1939 р. у Краківському дистрикті проживало 252 тис. українців, Люблинському – 467 тис., Варшавському – 21 тис., Радомському – 4 тис. Загалом у ГГ тоді мешкало приблизно 744 тис. українців. Це включно з групою політичної еміграції з тих територій, які відійшли до СССР, чисельність якої німці оцінювали у 40 тисяч. Водночас, треба пам'ятати, що відбувся також рух у другу сторону: до СССР переїхало 6 тис. українців із Холмщини й 5 тис. із Лемківщини, що становило 1,5 % українського населення ГГ (Arlt Fritz. *Die ukrainische Volksgruppe im Generalgouvernement*, Krakau 1940, s. 31, 51–52; Czesław Madajczyk. *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, Warszawa 1970, s. 241).

[2] Межі дистрикту не повністю збігалися з територією історичної Лемківщини та Надсяння. Для цього дослідження було обрано адміністративні кордони Краківського дистрикту за березень 1943 р. Наші студії також стосуються західної частини Бойківщини, яка на той час була в складі Сяніцького повіту.

[3] Тут і далі крайсгауптманншафти Краківського й Галицького дистриктів називатимемо «окупаційними повітами».

Перемишльський і Добромильський повіти. За переписом населення від 1943 р., Перемишльський повіт займав площу 1 996 км² і був поділений на 23 ґміни та 220 сіл. У них проживало 217 106 мешканців[4]. З того 136 807 осіб (63 % населення) були українцями, 68 833 – поляками, 6 544 – німцями або особами німецького походження, 4 352 – євреями. Місто Перемишль мало 48 тис. населення, в тому числі 12,5 тис. українців, 25,5 тис. поляків, 5,5 тис. німців і 4 тис. євреїв[5].

Сяніцький окупаційний повіт поєднував довоєнні Сяніцький та Ліський повіти. Згідно з переписом населення за березень 1943 р., в повіті площею 2 741 км² було 236 сіл, об'єднаних у 23 ґміни, де проживало 179 007 мешканців[6]. Зокрема українців нараховувалося 127 537 (71,3 %), поляків – 49 608, німців – 970. Місто Сянік мало 11,7 тис. населення, в тому числі 1,6 тис. українців, 9,5 тис. поляків і 0,3 тис. німців[7].

Відповідно до згаданого перепису населення, Ярославський окупаційний повіт займав територію 3 133 км². У його 234 населених пунктах, об'єднаних у 34 ґміни, проживало 308 488 осіб[8]. Цей окупаційний повіт поєднував довоєнні Ярославський, Ланьцутський, Лежайський і Переворський повіти. Українців у них нараховувалося 52 015, поляків – 252 532, а німців та німецького роду – 3 686. Місто Ярослав мало 21,1 тис. населення, в тому числі 3,7 тис. українців, 14,8 тис. поляків і 2,5 тис. німців[9].

За тим самим переписом 1943 р. Ясельський окупаційний повіт займав територію 2 407 км² і був поділений на 29 ґмін з 271 селом, де проживало 247 407 осіб[10]. Повіт охоплював територію довоєнних Ясельського й Горлицького повітів. Українців у повіті проживало на той час 36 069 осіб, поляків – 209 010, а німців та німецького роду – 1 313. Місто Ясло мало 9,9 тис. населення, в тому числі 0,1 тис. українців, 8,8 тис. поляків і 0,8 тис. німців[11].

Коросненський окупаційний повіт постав із об'єднання довоєнних Коросненського та Березівського повітів. За даними згаданого вище перепису, його площа становила 1 697 км². Повіт складався із 169 сіл, об'єднаних у 21 ґміну. Його населення сягало 19 246 осіб[12]. Українців у повіті налічувалося 33 976,

---

[4] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis für das Generalgouvernement auf Grund der Summarischen Bevölkerungsbestandsaufnahme am 1. März 1943*, Krakau 1943, s. 7.

[5] Zdzisław Konieczny. *Zmiany demograficzne w południowo-wschodniej Polsce w latach 1939–1950*, Przemyśl 2002, s. 58, 60.

[6] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 7.

[7] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58, 60.

[8] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 8.

[9] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58, 59.

[10] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 8.

[11] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58, 59.

[12] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 8.

поляків – 156 750, а німців та німецького роду – 3 983. Місто Коросно мало 17,2 тис. населення, в тому числі 0,1 тис. українців, 13,1 тис. поляків і 3,7 тис. німців[13].

У Новосанчівському окупаційному повіті, який поєднував довоєнні Новосанчівський і Лімановський повіти, за даними перепису 1943 р. проживало 277 972 особи. Площа повіту становила 2 525 км^2. Сіл у ньому нараховувалося 300, а ґмін – 22[14]. Українців у повіті було 27 384 особи, поляків – 236 615, а німців та німецького роду – 5 009. Місто Новий Санч мало 27 тис. населення, в тому числі 0,1 тис. українців, 24,4 тис. поляків і 2,3 тис. німців[15].

Крім цього, згідно зі статистикою Володимира Кубійовича за осінь 1939 р. на інших теренах Краківського дистрикту проживало ще близько 11 тисяч українців. З того у місті Кракові й Краківському повіті – 5 тисяч, у Ряшівському повіті – 4 тисячі, у Новоторзькому повіті – 2 тисячі[16].

Починаючи з серпня 1941 року, в Краківському дистрикті, оскільки він зріс на 32 ґміни, побільшало українського населення. Мова про території, розташовані на схід від річки Сян. У грудні 1942 р. в дистрикті проживало 422 тис. українців[17]. За результатами перепису від 1 березня 1943 р., на території Краківського дистрикту нараховувалося 3 482 124 мешканці, з чого майже 414 тис. українців[18].

Українське населення домінувало лише у двох південно-східних окупаційних повітах Краківського дистрикту – Перемишльському й Сяніцькому. Натомість в Коросненському, Новосанчівському, Новоторзькому, Ряшівському, Ярославському та Ясельському повітах воно було у меншості. Водночас українці становили більшість населення в деяких волостях перерахованих повітів[19].

Загальне ставлення німецької адміністрації ГГ до місцевого українського населення не відрізнялося від поведінки, яку вона демонструвала щодо поляків. Воно мало прагматичний і прикладний характер, попри слова генерал-губернатора Ганса Франка про те, що, «вигравши цю війну, а це єдине, про що я турбуюсь, з поляків та українців, а також усієї решти, що вештається тут

---

[13] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58, 59.

[14] *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 8.

[15] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58, 59.

[16] Володимир Кубійович. *Українці в Генеральній Губернії 1939–1941*, Чікаго 1975, с. 31.

[17] Cz. Madajczyk. *Polityka III Rzeszy...*, t. 1, s. 241.

[18] Це – без врахування українського населення в повітах Дембиця, Краків, Мехів, Новий Торг, Тарнів та Ряшів. За статистикою В. Кубійовича, восени 1939 р. у згаданих повітах жило близько 11 тис. українців. Див.: В. Кубійович. *Українці...*, с. 31–32; Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58; *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis...*, s. 6.

[19] Z. Konieczny. *Zmiany demograficzne...*, s. 58; В. Кубійович. *Українці...*, с. 31–32.

навколо, можна буде зробити м'ясне місиво й це аж ніяк мене не турбуватиме»[20]. Адже фюрер Райху Адольф Гітлер вбачав ГГ за резервуар робочої сили, територію, звідки слід «видаляти» *(Abschiebeland)* місцеве населення[21].

Німецька окупаційна політика у Краківському дистрикті щодо українців і поляків

Стратегія сприянь і противаг

Якщо на теренах Краківського дистрикту десь і траплялися випадки позитивного ставлення окупаційної влади до української чи польської спільнот, то вони нагадували радше епізоди гри, метою яких було досягнення вигідних для окупаційної адміністрації результатів, не більше.

Питання про загальну лінію поведінки щодо українців у ГГ було піднято під час конференції, яка пройшла в середині лютого 1940 р. в офісі губернатора Люблинського дистрикту. Райхсміністр Артур Зейс-Інкварт там зазначив, що німецька влада в українських справах повинна керуватися холодним розрахунком в інтересах держави. «Маємо завжди зважати на те, що ми тут пануємо, а українці мусять працювати на нас. Українська пропаганда, а також створення великих українських організацій, є небажані. Прагнення українців до незалежності теж слід відкинути», – зазначив він[22].

Також Зейс-Інкварт запропонував призначати українську інтелігенцію на посади у місцевій адміністрації ГГ, з огляду на їхню більшу лояльність, не лише на територіях, заселених українцями, але й у суто польських районах. З тієї ж причини рекомендувалося приймати осіб українського походження на службу до поліції, на пошту, залізницю тощо. Водночас пропонувалося вилучити польську поліцію з українських територій та працевлаштувати українців радниками до органів влади дистриктів і повітів[23]. А ще доповідач нагадав присутнім, що концесії українцям слід надавати «не в принципі, а лише з практичних міркувань, якщо вони цього вимагають»[24].

---

[20] The Avalon Project: Nazi Conspiracy and Aggression (The Red Set), vol. 4, document 2233-BB-PS, Frank Diary, Loose Leaf Bound File, Speech to Members of District Political Leaders on 14 January 1944 // https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/nca_v4menu.asp.

[21] Frank Grelka. Polityka narodowościowa niemieckich władz okupacyjnych we wschodniej Polsce w latach 1941–1944: przebudowa społeczeństwa wielonarodowościowego w społeczeństwie z rasą dominującą // *Pamięć i Sprawiedliwość* 1 (14) (2009) 79.

[22] Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), zesp. 498, sygn. 61: Besprechung der Kreishauptleute im Amte des Gouverneurs am 14.2.1940, 16,00 Uhr in Anwesenheit von Reichsminister Seyss-Inquart, k. 18.

[23] Ibid.

[24] Ibid., k. 8.